

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2023 (Nisan/April)

Fâ-i Tefsiriyye Edatının Çevirisi Meselesi: Türkçe Meal Çalışmaları Üzerinde Bir İnceleme

The Problem of Translation of the Preposition Fâ at-Tafsîriyya: A Study on Turkish Ma'âl/Translation Studies

Eyyüp TUNCER

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Assistant professor, Gaziantep Islam Science and Technology, Faculty of Islamic Sciences
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Gaziantep, Türkiye

kuranhadimi90@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1907-9065> |

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 09/01/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 09/04/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2023

Atıf / Citation: Tuncer, Eyyüp. “Fâ-i Tefsiriyye Edatının Çevirisi Meselesi: Türkçe Meal Çalışmaları Üzerinde Bir İnceleme”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Nisan/April 2023), 361-380.

<https://doi.org/10.31121/tader.1231620>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

Yakın döneme kadar tefsir çalışmalarında hâkim dil Arapça iken dini, sosyal, düşünsel birçok faktörün devreye girmesiyle Müslüman toplumlar ana dillerinde meal/tefsir çalışmalarını yapmaya yönelmişlerdir. Bunun zorunlu bir sonucu olarak tefsir araştırmacılarının ana gündemini belirleyen konulardan biri de Kur'an'ın hangi çeviri teknikleriyle/stratejileriyle hedef dile aktarılması gerektiği meselesi olmuştur. Kur'an gibi belagatin zirvesinde bulunan bir metnin tam ve eksiksiz bir şekilde hedef dile aktarılmasının mümkün olamayacağı aşikârdır. Ancak bir taraftan da meal çalışmalarına duyulan ihtiyaç, kaynak dilin hedefe dile en doğru bir şekilde aktarılmasını zorunlu kılmaktadır. Kur'an'ın hedef dile aktarımında cümle yapısı ve sözün bağlamı başta olmak üzere her bir kelime ve edatın büyük bir işlev gördüğü muhakkaktır. Bu edatlardan biri de fâ harfidir. Fâ edatının birçok fonksiyonu bulunmakla birlikte bu çalışmada sadece tefsiriye/açıklama manası üzerinde durulmuştur. Tefsir ve nahiv sahasında yazılan ana kaynaklardan fâ edatının işlevi doğru tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Türkçe meal çalışmalarında söz konusu edatın nasıl tercüme edildiği örnekler üzerinden gösterilerek doğru bir çevirinin nasıl olması gerektiğine dair önerilerde bulunulmuştur. Görüldüğü kadarıyla mevcut birçok meal çalışması fâ edatının 'açıklama' fonksiyonunu Türkçeye aktarımında yetersiz kalmaktadır. Fâ edatının tefsiriye/açıklama yönü dikkate alınmamış; çoğu zaman "ve" gibi bağlaçlarla veya nokta, virgül gibi noktalama işaretleriyle ifade edilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki fâ edatının kaynak dildeki kullanımı dikkate alındığında bunun hedef dile bu şekilde aktarılması isabetli görünmemektedir. Bunun yerine noktalı virgül (;) işareti önerilmiştir ve Türkçe dil kuralları açısından bunun daha doğru olacağı ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, Meal, Çeviri Teknikleri, Fâ-i Tefsiriye Edati.

Abstract

While Arabic was the dominant language in tafsir studies until recently, with the introduction of many religious, social and intellectual factors, Muslim societies tended to do translation/tafsir studies in their mother tongue. As a necessary consequence of this, one of the issues that determines the main agenda of tafsir researchers has been the issue of which translation techniques/strategies should be used to transfer the Qur'an into the target language. It is obvious that a text like the Qur'an, which is at the peak of eloquence, cannot be fully and completely translated into the target language. However, on the one hand, the need for translation studies makes it necessary to transfer the source language to the target language in the most accurate way. It is certain that each word and preposition, especially the sentence structure and the context of the word, have a great function in the transfer of the Qur'an to the target language. One of these prepositions is the letter fâ. Although the preposition fâ has many functions, in this study only the meaning of tafsiriyya/explanation is emphasized. The function of the preposition fâ has been tried to be determined correctly from the main sources written in the field of tafsir and syntax. In addition, in Turkish translation studies, how the preposition in question is translated has been shown through examples and suggestions have been made on how a correct translation should be. As can be seen, many existing translation studies are insufficient in transferring the 'explanation' function of the preposition fâ to Turkish. The tafsiriyya/explanation aspect of the preposition fâ has not been taken into account; Most of the time, it has been tried to be expressed with conjunctions such as "and" or punctuation marks such as periods and commas. However, considering the use of the preposition fâ in the source language, it does not seem appropriate to transfer it to the target language in this way. Instead, a semicolon (;) is suggested and it is stated that this would be more accurate in terms of Turkish language rules.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Ma'al/Translation, Translation Techniques, Fâ at-Tafsiriyya Preposition.

Giriş

İslam tarihi boyunca Kur'an üzerinde birçok farklı çalışma yapılmıştır. Bunun bir neticesi olarak tarihi süreçte birçok farklı tefsir türü ve akımı ortaya çıkmış; kayda değer bir tefsir literatürü günümüze kadar ulaşmıştır. Farsça, Türkçe gibi birkaç dili müstesna kabul edersek

tefsir çalışmalarının genellikle Arapça olarak telif edildiğini görmekteyiz.¹ Ancak son yüzyıl-da Kur'an üzerinde yapılan tercüme/meal² çalışmalarının artış göstermesiyle bu alana özel bir ilgi duyulmaya başlanmıştır. Günümüzde ilahiyat fakültelerinde 'çeviri teknikleri/stratejileri ve meal çalışmaları' gibi başlıklar altında müfredata yeni dersler eklenme ihtiyacı duyulmuştur. İslamiyet'in temel kaynağı Kur'an'ın hedef dile aktarımında nasıl bir teknik veya metot izlenmesi gerektiği hâlâ tam olarak çözüme kavuşturulmuş bir mesele değildir.³

Kur'an'ın doğru anlaşılması için her türlü harf ve edatın özel bir yeri vardır. Zerkeşi (öl. 794/1392) *el-Burhân*'da *el-kâlam fî al-kalâm 'alî al-mufradât ve al-advât* adlı son başlığında Kur'an'da geçen harf ve edatları incelemektedir. Ona göre farklı medlulleri haiz olmasından dolayı harflerin anlamları ve kullanım alanları bir müfessir tarafından bilinmesi gerekir.⁴ Süyûtî harf ve edatların cümlelerin anlamına etki etmeleri ve hüküm istinbatında önemli bir rol oynadıkları için önemine binaen bu meseleyi müstakil bir başlık altında işlemektedir.⁵ Aynı geleneği İbn Akîle (öl. 1150/1737) *ez-Ziyâde ve'l-ihşân* adlı eserinde devam ettirmiştir.⁶ İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) belirttiği gibi Arapça irap özelliğine sahip bir dil olduğu için isim, fiil, harflerin kullanma biçimi başta olmak üzere cümlelerin dizimi gibi birçok unsur manayı doğrudan etkileyebilmektedir.⁷

Bu çalışmada çeviri teknikleri açısından Kur'an'da geçen "Fâ-i Tefsiriyye"nin (الفاء التفسيرية) Türkçeye nasıl aktarılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Türkçe meal çalışmalarında zaman zaman önemli hususlarda çeviri tekniklerinin ihmal edildiği görülmektedir. Bu meselenin çözüme kavuşması için daha ciddi ve geniş boyutlu çalışmaların yapılması gerektiği muhakkaktır. Bundan dolayı çalışmamızı açıklama/tefsir işlevini gören fâ edatıyla sınırlı tuta-

¹ Geniş bilgi için bk. Muhammet Abay, "Türkçedeki Kur'an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19 (2012), 232–303; Hidayet Aydar, "Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme", *F5M İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2015), 109–147; Hidayet Aydar, "Türklerde Kur'an Çalışmaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 159–235; Eyyüp Tuncer, "Malay Dünyasında Dil Açısından Tefsir Çalışmalarının Mahiyeti", *Sırat* 3/1 (2022), 29–51.

² Kur'an'ın doğrudan çevirisi mümkün olmadığını düşünen Türk âlimler iddialı bir mana taşıyan 'tercüme veya çeviri' gibi kelimeler yerine 'meal' kavramını kullanmayı tercih etmektedirler. Ancak gerek Asya'da gerekse Avrupa'da Malayca, Endonezce, İngilizce, Fransızca gibi birçok dilde meal kelimesi yerine 'çeviri/tercüme' kavramı kullanılmaktadır. Esasında meal çalışmaları bir çeviri faaliyeti olup meal dediğimiz kavram Türkçe tercüme/çeviri faaliyetiyle birlikte anılır olmuştur. Sonuç itibarıyla ana dilden hedef dile bir aktarım söz konusudur. Bunun belli kurallar ve ilkeler çerçevesinde yapılması beklenmektedir. Bu bakımdan meal çalışmalarının artış gösterdiği bir dönemde 'çeviri stratejileri ve teknikleri' büyük bir önem kazanmaktadır. Günümüzde sadece dini metinler için değil; diğer alanlarda yazılan metinlerin bile hedef dile doğru veya doğruya en yakın bir şekilde aktarılması için 'çeviri bilim' adında yeni bir alan teşekkül etmiştir.

³ Geniş bilgi için bk. Halil Hacımüftüoğlu, *Kur'an Tercümelelerinde Yöntem Sorunu* (İstanbul: İz Yayınları, 2008); Al-Ustadz Muhammad Thalib, *Al-Qur'an'ul Karim Tarjamah Tafsihiyah Memahami Makna Al-Qur'an Lebih Muda Cepat dan Tepat* (Yogyakarta: Ma'had An-Nabawy, 2011); Al-Ustadz Muhammad Thalib, *Koreksi Tarjamah Harfiyah Al-Qur'an Kemenag RI Tinjauan Aqidah Syari'ah Mu'amalah Iqtishadiyah* (Yogyakarta: Ma'had An-Nabawy, 2011).

⁴ Bedreddin Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 4/175.

⁵ Abdurrahman Celâleddin Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (el-Heyetu'l-Mısriyye, 1974), 2/166.

⁶ İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve'l-ihşân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Safâ Şeyh İbrâhim Hakkı vd. (Şarika: Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, 2006), 8/36.

⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîli müşkeli'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemseddin (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 18–24.

cağız. Görüldüğü kadarıyla birçok meal çalışmasında söz konusu edat yanlış veya eksik tercüme edilmiştir.

Tefsir kaynaklarında müfessirler, farklı pasajlarda fâ harfinin bu işlevi üzerinde durmuşlar ve manaya etkisini tetkik etmişlerdir. Kur'an'ın anlaşılması için her bir edatın özel bir konumu olduğunu dikkate aldığımızda fâ harfinin fonksiyonunun isabetli bir şekilde konumlandırılması bazı ayetlerin daha doğru anlaşılmasına ve tercüme edilmesine vesile olacağı aşikârdır. Bu çalışmada ilk önce söz konusu edatın tefsir kaynaklarında ve meal çalışmalarında nasıl ele alındığı üzerinde durulacak, metinler arası mukayeseler yapılacak ve son olarak ise fâ edatının çeviri teknikleri açısından Türkçeye nasıl aktarılması gerektiği konusunda önerilerde bulunulacaktır.

Yusuf Böyük “Fe Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu” adlı makalesinde fâ edatının bütün fonksiyonları ele almasına rağmen tefsiriye/açıklama yönünü işlememiştir.⁸ Aynı şekilde Yakup Kızılkaya “Belagatin Fasil ve Vasil Konusuna Türkçe Kavramsal Çerçveden Bir Bakış: Sıralı Bağlı Cümleler” adlı makalesinde sıralı cümle olgusunu ele almış ve “Fâ-i Tefsiriye”nin mahiyetine ilişkin yeterli bilgi vermemiştir. Bununla birlikte Kızılkaya'nın fâ edatının noktalı virgülle Türkçeye aktarılması gerektiğini ifade etmesi bu çalışmamızın iddialarından birine dikkat çekmiş olması açısından önem arz ettiğini belirtmemiz gerekir.⁹

1. “Fâ-i Tefsiriye” Edatının Fonksiyonu

Arapçada fâ edatı; atıf, sebebiyet, şartın cevabı, tekit, istinaf, tefsir gibi birçok farklı kullanıma sahiptir.¹⁰ Fâ edatı tefsiriye olarak kullanıldığında ‘açıklama, izah etme’ işlevini görmektedir. Musa Şahin Lâşîn (1920-2009) söz konusu edatın işlevini şöyle tarif etmektedir: “Fâ edatı ikinci cümleyi birinci cümle ile eşit (مساوي) kılar; birinci cümle açısından ikinci cümle açıklayıcı (مُتَبَيِّن) bir fonksiyon görür.”¹¹ İbn Dakîkul’îd (öl. 702/1302) bu olguyu mu-fassal/açık olan cümlelerin mücmel/kapalı cümle üzerine atfedilmesi olarak açıklamaktadır.¹²

İbn Hişâm en-Nahvî (öl. 761/1360), Bedreddin Zerkeşî (öl. 794/1392), İbnü'n-Neccâr (öl. 972/1564) gibi âlimler ise bunu müfesser cümlelerin mücmel cümleye atfedilmesi olarak değerlendirmektedir.¹³ Bu tür kullanımlarda fâ harfi anlam ve hüküm açısından değil; söz dizimi açısından bir kombinasyona sahiptir. Bunun için kaynaklarda *et-tertibü'l-manevî* olarak değil de *et-tertibü'z-zikrî* olarak nitelendirilmektedir.¹⁴ Fâ edatının *tefsiriye* şeklinde nite-

⁸ Yusuf Böyük, “Fe Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2015), 247–279.

⁹ Yakup Kızılkaya, “Belagatin Fasil ve Vasil Konusuna Türkçe Kavramsal Çerçveden Bir Bakış: Sıralı Bağlı Cümleler”, *Tasavvur* 5/2 (2019), 1367–1392.

¹⁰ Böyük, “Fe Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu”, 247–279.

¹¹ Musa Şahin Lâşîn, *Fethu'l-Mü'nim şerhu Sabîhi Müslim* (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 2002), 7/34.

¹² Ebü'l-Feth İbn Dakîkul'îd, *el-İlmâm bi-ehâdisi'l-ahkâm* (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2009), 3/462.

¹³ Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/294; Takıyyüddîn İbnü'n-Neccâr, *Mubtasaru't-tahrîr şerhü el-Kevkebü'l-kebir*, thk. Muhammed Zuhaylî – Nezih Hammâd (Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1997), 1/233; Ebü Muhammed İbn Hişâm, *Mugni'l-lelib'an kütübi'l-e'arib* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 1/213.

¹⁴ Muhyiddin Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânüh* (Dımaşk: Dâru'l-İrşâd, 1415), 6/94; İbnü'n-Neccâr, *Mubtasaru't-tahrîr*, 1/233.

lendirilmesinin henüz yaygın olmadığı süreçte müfessir ve nahivciler fâ edatının açıklama manasını ifade etmek üzere farklı kavramlar kullanmışlardır.¹⁵

Fâ edatı sadece Kur'an'da geçmemektedir. Birçok hadiste ve günlük hayatta birçok sözde kullanılan bir edattır. Bu konuda verilen en meşhur örneklerden biri de “تَوَضَّأَ فَعَسَلَ وَجْهَهُ” *Abdest aldı; yüzünü ve ellerini yıkadı ardından başını meshetti*” rivayetidir. Söz konusu rivayette ilk önce abdestten bahsedilmiş sonrasında ise fâ edatıyla abdestin mahiyeti açıklanmıştır.¹⁶ Bedreddin Aynî “فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَعَفَرَ لَهُ” *Allah ona mükâfatını verdi; onu affetti*” rivayetini غَفَرَانُ اللَّهُ لَهُ هُوَ نَفْسُ الشُّكْرِ şeklinde yorumlayarak fâ edatının açıklama işlevini gördüğünü belirtmiştir. Buna göre Allah'ın kişinin amelini meşkûr eylemesi ona mağfiret etmesi demektir.¹⁷

Günlük Arapçada “Fâ-i Tefsiriyye” edatına rastlamak mümkündür. Örneğin “سَتَمَنِي فَأَسَاءَ/Bana sövdü; kötülük yaptı” tümleciyle “فَسَتَمَنِي/كötülük yaptı; bana sövdü” tümleci aynı anlama gelmektedir. Çünkü bu ifadede geçen kötülük yapmak (الإساءة) ile sövmek (الستيم) aynı muhtevaya sahip kabul edilmektedir. Her iki cümlede zikredilen fâ edatı açıklama işlevini görmektedir.¹⁸ Yine “رَزَيْتَنِي فَأَكْرَمْتَنِي/Beni ziyaret ettin; bana ikram ettin” cümlesinde ziyaret ile ikram arasında anlam açısından bir bağın olduğu kabul edilmektedir. Buna göre ziyaret aslında ikram; ikram ise ziyaretin kendisidir. Dolayısıyla söz konusu cümle “أَكْرَمْتَنِي فَرَزَيْتَنِي/Bana ikram ettin; beni ziyaret ettin” şeklinde kullanılabilir.¹⁹

Fâ edatının doğru anlaşılması hâlinde ciddi anlam bozulmalarına sebebiyet vereceği aşikârdır. Bunun için müfessirler fâ edatının fonksiyonu üzerinde durmuşlar. Fâ edatının açıklama fonksiyonunu dikkatten kaçırın âlimler ayetlerin bağlamından uzaklaşarak birçok alternatif üzerinde düşünme mecburiyetini hissetmişlerdir. Kur'an ilimleri sahasında yazılan eserlere bakıldığında Zerkeşî, Süyûtî, İbn Akile gibi birçok âlim fâ edatının Kur'an'daki kullanımını müstakil başlıklar altında incelemişlerdir. Ayrıca nahivciler de fâ edatının fonksiyonu işlerken açıklama/tefsiriyye manasına dikkat çekerek birçok ayeti örnek olarak vermişlerdir.²⁰

¹⁵ Aynı manayı kastedip farklı kavram kullanan âlimlerin görüşleri için bk. Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubât*, thk. Sıdkî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 5/11; Ebû Zeyd Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-bisân fî tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali – Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418), 3/6; Muhammed Tâhir İbn Aşûr, *et-Tabrîr ve't-temvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 1/434; Ebü'l-Hasen Alî Mâverdi, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdulmaksûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 2/200.

¹⁶ Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 6/94; Şâhin Lâşîn, *Fethu'l-Mü'nim*, 7/34.

¹⁷ Bedreddin Aynî, *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîbi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 17/207.

¹⁸ Ebü'l-Abbâs Semîn Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-mekân*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimaşk: Dâru'l-Kalem), 5/249.

¹⁹ İbn Cerîr Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Suriye: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 12/301.

²⁰ Fâzıl Sâlih Sâmerrâî, *Me'âni'n-nabvi* (Ürdün: Dâru'l-Fikr, 2000), 3/231; İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/213; Celâleddîn Süyûtî, *Hem'u'l-bevâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'* (Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.), 3/192; Bedreddin İbn Ferhûn, *el-'Udde fî i'râbi'l-'Umde* (Doha: Dâru'l-İmâm el-Buhârî, ts.), 1/117; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/247; İbn Akile, *es-Ziyâde ve'l-ihân*, 8/115; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/294.

2. Kur'an'da Fâ-i Tefsiriyye Edatının Kullanımı ve Meal Çalışmaları

Tefsir ilminin temel amacı Kur'an'ın doğru anlaşılmasına aracılık etmesidir. Bununla birlikte son dönemde yaşanan gelişmelere bakıldığında Kur'an'ın farklı hedef dillere tercümesi edilmesi de bir o kadar büyük önem taşımaktadır. Kur'an çevirisinde hangi çeviri tekniklerinin takip edilmesi sorunu hâlâ güncelliğini korumaktadır. Çeviri teknikleriyle ilgili bütün meselelere etraflıca temas etmek mümkün olmadığından dolayı bu çalışmamızı “Fâ-i Tefsiriyye” edatı ile sınırlandırmak durumundayız. Kur'an'da bazı ayetlerin anlaşılmasında söz konusu edatın büyük bir rol oynadığını görmekteyiz. Tespitlerimize göre Kur'an'da “Fâ-i Tefsiriyye” edatının kullanımı şu örneklerde karşımıza çıkmaktadır:

2.1. İntikam ve Boğmak: A'râf 7/136 ve Zuhruf 43/55

Kur'an'da *فَأَعْرَفْنَاهُمْ* ve *فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ* ifadeleri iki farklı ayette geçmektedir. Bu ayetlerde zikredilen intikam almak (الإِنْتِقَامُ) ile boğmak (الإِعْرَاقُ) kelimeleri arasında mücmel-mufassal ilişkisini olduğunu düşünen müfessirler fâ edatını tefsiriyye/açıklama edatı olarak yorumlamışlardır. Bu yoruma göre intikam almak aslında boğmanın bizatihi kendisidir.²¹ Fâ edatı ve sonrasındaki cümlenin zikredilmesi ise manayı pekiştirmek ve vurgulamak içindir.²²

Şu hâlde ayetin manası “*Onlardan intikam aldık; onları boğduk*”²³ şeklinde anlaşılması gerekir. Fâ edatının takip (التَّعْقِيبُ) başka bir ifadeyle birbirini izleyen iki olayın ardı sıra gelmesi olarak anlaşılması isabetli görünmemektedir. Zira zamansal açıdan intikam almayı boğmak olayı izlememektedir. Fâ edatı açıklama manasına gelmediğini düşünenler farklı yorumlar yapmak zorunda kalmışlardır. Onlara göre ayetin manası “*Biz onlardan intikam almak istedik ardından onları boğduk*” şeklindedir. Hâlbuki ‘intikam aldık’ ifadesinin ‘intikam almak istedik’ olarak anlaşılması yerine fâ edatının tefsiriyye olarak kabul edilmesi daha isabetli görünmektedir.²⁴

Türkçe meallerde fâ edatının fonksiyonunu ihmal eden çevirilere rastlamak mümkündür. Abdullah Parlayan, Bayraktar Bayraklı, Süleyman Tevfik, Ahmet Varol gibi yazarların hazırlamış oldukları meallerde “*kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk*” çevirisi tercih edilmiştir. Hâlbuki bu çeviri biçimi müfessirlerin hassasiyetle üzerinde durdukları “*Onlardan intikam aldık; onları boğduk*” veya “*Biz onlardan intikam almak istedik ardından onları boğduk*” anlamlarından hiçbirini karşılamamaktadır. Hasan Basri Çantay “*kendilerinden intikam almak istedik de hepsini denizde boğduk*”; İsmail Hakkı İzmirli “*onlardan oç*

²¹ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 5/154; Muhammed b. Muhammed Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi), 3/266; Şihâbüddîn Âlûsî, *Râhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-sab'î'l-mesânî*, thk. Ali Abdalbârî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 5/36; İbnü'n-Neccâr, *Mubtasaru't-tabrîr*, 1/233.

²² İbn Aşûr, *et-Tabrîr*, 25/235.

²³ el-A'râf 7/136; ez-Zuhruf 43/55.

²⁴ Konu ile ilgili değerlendirmeler için bk. Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 5/154; Ebüssuûd, *İrşâd*, 3/266; Âlûsî, *Râhu'l-meânî*, 5/36; İbnü'n-Neccâr, *Mubtasaru't-tabrîr*, 1/233; Ebü'l-Abbâs İbn Acîbe, *et-Tefsîru'l-Medûd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Abdullah Raslân (Kahire1419), 2/252; Zerkeşî, *el-Burhân*, 2/295; İbn Aşûr, *et-Tabrîr*, 1/504.

almak istedik de onları derin denizde boğduk” çevirileriyle açıklama tekniğini izlemiştir.²⁵

Diyanet İşleri Meali yazarları gibi birçok meal yazarı “*Bu yüzden onlardan intikam aldık. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk*”²⁶ çevirisini tercih ettiklerini görmekteyiz. Hâlbuki fâ edatı atıf harfidir ve bir şekilde bunu manaya yansıtmak gerekmektedir. Matuf ve matuf aleyhi arasındaki münasebeti dikkate aldığımızda inkârcıların yalanlamaları ve umursamamaları sadece boğmakla ilişkilendirilemez. Burada matuf aleyh işlevini gören intikam almanın da boğmakla irtibatının kurulması gerekir. Buna göre fâ edatının açıklama manasından bağımsız en azından ayetin “*Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk*” şeklinde tercüme edilmesi gerekirdi.

Ebû Hayyân yukarıda zikrettiğimiz iki seçenek dışında ayetin anlamlandırılmasının mümkün olmadığına işaret etmektedir.²⁷ *Kur’an Yolu* mealinde “*Nihayet, ayetlerimizi asılsız saymaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerini cezalandırdık ve onları denizde boğduk*” çevirisi esas alınmıştır. Ancak burada intikam kelimesi “عَاقَبْنَاهُمْ/Cezalandırdık” olarak tercüme edilmiştir. Hafâcî gibi bazı âlimler bu yoruma farklı ayetler bağlamında temas etmişlerdir.²⁸ Ancak bu yorumla yine fâ edatının fonksiyonu ayete yansıtılmış değildir.

Elmalılı’nın “...kendilerinden intikam aldık da hepsini denizde boğduk...” çevirisinde zamansal bir aşama olduğu hissiyatını vermekte iken Mehmet Türk’ün “...hepsini denizde boğarak intikam aldık...” çevirisi ise boğmak ifadesinin hâl olduğunu işaret etmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen’in “...Biz de onlardan intikam aldık, onları derin denizde gark ettik...” çevirisi ile Bahaeddin Sağlam’ın “...Biz onlardan intikam aldık, onları denizde boğduk...” çevirisi birbirine yakın olup fâ edatı virgülle gösterilmiştir. Türkçe yazım kurallarına bakıldığında virgüle farklı zaman dilimlerinde çeşitli görevler yüklenmiştir. Buradaki virgül şayet sıralı cümleleri ayırt etmek için kullanılmışsa fâ edatının işlevi tam olarak gösterilmemiş olur. Eş görevli yüklemeler arasına konulduğunu kabul edecek olursak bu genel bir hüküm olup iki cümlelerin birbirini açıklaması manasına her zaman gelmemektedir.²⁹

Kanaatimizce “Fâ-i Tefsiriyye” edatının noktalı virgülle birbirine bağlanması en doğru seçimdir. Şu hâlde ilgili ayetlerin “...onlardan intikam aldık; onları boğduk...” şeklinde tercüme edilmesi söz konusu edatın işlevini göstermek ve Türkçe yazım kurallarına riayet etmek açısından makul yol olarak görünmektedir.³⁰ *Feyzû’l-Furkân*’da “*Biz de onlardan intikam*

²⁵ Meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

²⁶ el-Arâf 7/136.

²⁷ Ebû Hayyân, *el-Babru’l-muhît*, 5/154.

²⁸ Şihâbuddîn Hafâcî, *Înâyetu’l-Kâdî ve Kifâyetu’r-Râdî alâ Tefsîri’l-Beydâvî* (Beyrut: Dâru Sâdır), 1/141.

²⁹ Geniş bilgi için bk. Hamza Zülfikar, “Eş Görevli Kelime ve Kelime Grupları Arasına Virgül Konur Kuralı Üzerine”, *Türk Dili* 68/794 (2018), 5–11.

³⁰ Sıralı cümlelerin Türkçeye nasıl aktarılması gerektiğine dair geniş bilgi için bk. Kızılkaya, “Sıralı Bağlı Cümleler”, 1367–1392.

aldık; ayetlerimizi yalan saydıkları ve onları umursamadıkları için kendilerini denizde boğduk” şeklinde bir çeviri tekniğiyle isabetli bir yaklaşımın sergilendiğini görmekteyiz.

Sâmerrâî “الإِعْرَاقُ تَفْصِيلٌ لِلْإِنْتِقَامِ/Boğmak, intikam almanın açıklaması/tafsilatıdır” diyerek ayetin bu minvalde anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir.³¹ Bu yöntem tercih edildiğinde intikam alma ifadesinin ‘intikam alma iradesi ve azmi’ olarak çevrilmesine ve anlaşılmasına gerek kalmamaktadır. Müfessirlerin bu yoruma temas etmelerinin nedeni ise intikam almak ile boğmak arasındaki reel sürecin boğmanın ilk önce gelmesi ardından intikam almanın meydana gelmiş olmasıdır.

2.2. Helak ve Azap: A‘râf 7/4

Kur’an’da fâ edatının tefsir/açıklama manasında kullanıldığı örneklerden biri de وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا ayetidir. Türkçe imla kurallarına bakıldığında meal çalışmalarında fâ edatının nokta veya virgülle gösterilmesi isabetli görünmemektedir. “Nice memleketler helâk ettik. Azabımız onlara geldi”, “Biz nice kasabaları helak ettik. Onlara azabımız ulaştı”, “Biz nice memleketler halkını helâk ettik ki, onlara azabımız gelmişti” şeklindeki çevirilerde fâ edatının tam olarak manaya yansıtılmadığı görülmektedir. Bu minvalde çeviri yapan yazarlar arasında Ahmet Tekin, İlyas Yorulmaz, İsmail Hakkı İzmirli, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Bayraktar Bayraklı, Mahmut Özdemir gibi birçok meal yazarı bulunmaktadır.

Taberî, bu ifadede yer alan fâ harfinin vâv bağlacı olarak değerlendirilmesini isabetli bulmamaktadır. Ayrıca ayetin farklı takdirlerle ele alınmasını mananın fesada uğraması olarak değerlendirmektedir.³² Kurtubî (öl. 671/1273), iki cümle arasındaki anlam bağının fâ harfiyle kurulmasını işkâl/problem olarak görmekte olup kanaatimizce ayetin siyak ve sibakına aykırı birçok alternatif üzerine durmaktadır.³³ Ferrâ söz konusu sorunu çözmek için on farklı vecih-ten söz etmektedir.³⁴

Taberî, “أَزُرُّنِي فَأُكْرِمُنِي/Beni ziyaret ettin; bana ikram ettin” örneğinde olduğu gibi ziyaret ve ikram arasındaki ilişki helâk ve azap arasındaki gibidir. Şu hâlde azabın gelmesi helak etmek; helak etmek ise azabın gelmesiyle eşdeğer bir anlamı haizdir. Bununla birlikte Arap dilinin elverdiği üzere Allah’ın onları helak etmesi aslında onları terk ederek rahmetinden mahrum bırakması; azabın gelmesi ise işlemiş oldukları günah ve isyandan dolayı cezaya çarptırılmalarıdır.³⁵ Bu sorunu fark eden Râzî, fâ edatının takip anlamına gelmesi hâlinde iki cümlenin farklı/mugayir olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yerine fâ harfinin açıklama işlevini gördüğünü örnekler üzerinden anlatmaktadır. Ona göre helâk etme fiili azabın

³¹ Sâmerrâî, *Me‘âni’n-nabvi*, 3/231.

³² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12/300-301.

³³ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi‘ li-abkâmi’l-Kur‘ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrahim Atfîş (Kahire: Dârü’l-Kütübi’l-Misriyye, 1964), 7/162-163.

³⁴ Zerkeşî, *el-Burbân*, 2/294-295.

³⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12/300-301.

gelmesi olarak açıklanmıştır.³⁶ Aksi takdirde azabın gelmesi helakten sonraki bir aşamaya tekabül etmesi gerekir. İbn Atıyye (öl. 541/1147) böyle bir mananın imkânsız olduğunu belirterek fâ edatının tertip ifade etmediğini belirtmiştir.³⁷

2.3. Tevbe ve Katil: Bakara 2/54

Bakara sûresinin 2/54. ayetinde geçen فَتَوْبُوا إِلَىٰ بَارئِكُمْ فَأَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ifadesinde fâ edatının işlevi dışında ‘nefislerinizi öldürün’ ifadesi hakiki ve mecazi olmak üzere iki farklı şekilde anlaşılmıştır. Fâ edatının açıklama manasını esas kabul ettiğimizde burada ‘tövbe ediniz’ buyruğunun ‘nefislerinizi öldürün’ olarak anlaşılması gerektiğini söyleyebiliriz. Râzî, Ebû Hayyân gibi müfessirler fâ edatının takip manasını ifade ettiğini söylemişlerdir. Ancak “ إِنَّ فِي الْقَتْلِ التَّوْبَةَ هِيَ نَفْسُ الْقَتْلِ/Kuşkusuz ki tövbe, nefsi öldürmektir” şeklindeki açıklamaları söz konusu edatın açıklama manasını taşıdığını açıkça göstermektedir.³⁸ Tîbî (öl. 743/1343) bunu takip ve tefsir edatı olarak yorumlaması söz konusu müfessirlerin bu görüşte olduklarına işaret etmektedir.³⁹

Birçok müfessir ve nahivci fâ edatının açıklama görevini gördüğünü belirterek tövbenin (التوبة) ancak katil (القتل) ile gerçekleşebileceğini dile getirmişlerdir.⁴⁰ Yaşar Nuri Öztürk “*Hadi, yaratıcınıza tövbe edin; egolarınızı öldürün*” şeklindeki çeviri ile fâ edatı Türkçeye doğru bir şekilde aktarılmıştır. Bunun dışında “*Hemen Yaratanınıza tövbe edip nefislerinizi öldürün*”; “*Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün*” gibi meallerde fâ edatının fonksiyonunu görmemekteyiz. Bu çeviri tekniğini benimseyen yazarlar arasında Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Bahaeddin Sağlam, Erhan Aktaş, İlyas Yorulmaz, İsmail Hakkı İzmirli, Kadri Çelik, Mahmut Özdemir gibi birçok meal yazarını görmekteyiz. Birçok meal çalışmasında iki cümle arasındaki ilişki ‘ve’ bağlacı, virgöl, ünlem işareti, nokta gibi farklı işaret ve bağlaçlarla gösterilmeye çalışılmıştır. Kanaatimizce bu çözümler fâ edatının gerek Arapçadaki kullanımı gerekse hedef dil olan Türkçedeki karşılığı açısından yetersiz kalmaktadır.⁴¹

Bu âyet bağlamında asıl sorulması gereken meselelerden biri de tövbe ve katil arasında nasıl bir ilişkinin olduğudur. Şayet tövbe etmenin sıhhati katletme şartına dayanıyorsa şu hâlde katletmek ne demektir? Meallerin birçoğunda ‘nefislerinizi öldürün’ buyruğu ya olduğu gibi literal bir çeviriyle veya mecazi ifadelerle Türkçeye aktarılmıştır. Mecazi olarak İlyas Yorulmaz “*kibrinizi kırın*”, Edip Yüksel “*egonuzu öldürün*”, Mehmet Okuyan “*kötü duygu-*

³⁶ Fahreddîn Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1410), 14/199.

³⁷ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422), 2/373.

³⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/516; Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 1/336.

³⁹ Şerefuddîn Tîbî, *Futûhu'l-gayb fi'l-keşfi an kinâi'r-rayb*, thk. Cemil Benî A'tâ (Dubai: Câize Dubai ed-Düveliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), 2/341.

⁴⁰ Ebû Abdillâh İbn Arafe, *Tefsîru İbn 'Arafe*, thk. Hasan el-Mennâi (Tunus: Merkezü'l-Bühûs bi'l-Külliyetü'z-Zeytûniyye, 1986), 1/290; Nizâmuddîn Neysâbüri, *Garâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-Furkân* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416), 1/289; Hafâcî, *İnâyetu'l-Kâdî*, 6/352; Senâullah Pânîpetî Mazharî, *et-Tefsîri'l-Mazharî*, thk. Gulâm Nebî et-Tunûsî (Pakistan: Mektebetu'r-Ruşdiyye, 1412), 1/71; İbn Aşûr, *et-Tabrîr*, 1/504.

⁴¹ Meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

larınızı öldürün”, Cemal Külünkoğlu “içinizdeki kötülükleri öldürün”, Bahaeddin Sağlam “ilkel kalmış olan putperest damarlarınızı öldürün”, Ali Fikri Yavuz, Bayraktar Bayraklı, “kendinizi islah edin”, Hasan Basri Çantay, Erhan Aktaş, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Yakıt, Ömer Nasuhi Bilmen “nefislerinizi öldürün” gibi farklı tercihler üzerinde durmuşlardır.⁴²

Abdullah Parlayan’ın meal çalışmasında “buzağıya tapmayanlar, tapanları öldürün veya intihar ederek kendi kendinizi öldürerek yok edin” şeklinde bir çeviri karşımıza çıkmaktadır. Birinci çeviri ile ilgili meseleyi tartışacağımızdan dolayı şimdilik “intihar ederek kendi kendinizi öldürün” ifadesi üzerinde duracağız. Söz konusu ayette geçen فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ifadesinin bağlamına bakıldığında “intihar ediniz” anlamı çıkmamaktadır. Râzî gibi birkaç müfessir bununla ilgili açıklamalara yer vermişlerse⁴³ de “وَلَا تُخْرَجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ/Birbirinizi memleketlerinizden çıkartmayacağına...”⁴⁴, “تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ/Birbirinizi öldürüyorsunuz”⁴⁵, “فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ/Birbirinize selam verin, selamlaşın”⁴⁶, “وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ/Birbirinizi küçümsemeyin”⁴⁷ gibi diğer üslup ve cümle yapılarına baktığımızda ayetin “birbirinizi öldürün” manasına geldiği anlaşılmaktadır.⁴⁸

Türkçe meallerde hakiki öldürmenin mecazi olarak benliği öldürmek veya yok etmek veyahut kötü duygu ve arzuları ortadan kaldırmak şeklinde anlaşılması isabetli bir yaklaşım değildir. Kur’an’da söz konusu terkipin hakiki manada kullanıldığı aşikâr olup ilk dönemlerden beri müfessirler bu görüşte olmuşlardır. Tasavvufî geleneğin işaret yoluyla benimsediği mecazi yorumları hakiki mananın yerine ikame etmek kanaatimizce doğru bir yaklaşım değildir.⁴⁹

Ebû Hayyân nefisleri katletme ifadesinin hangi anlamlara gelebileceğine dair çeşitli alternatiflerden bahsetmiş ve hakiki mananın esas alınması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰ Nitekim mezkûr iç savaşı anlatan Tevrat’ta öldürme hadisesinin dindaşlar (قتل الاخوان) arasında gerçekleştiğine dair bize somut veriler sunmaktadır. Metin içi ve metin dışı bütün karineler öldürmenin gerçek anlamda meydana geldiğini göstermesine rağmen güçlü ve ikna edici bir emare olmaksızın mecazi anlamın tercih edilmesi tartışmaya açık bir konudur.⁵¹

⁴² Meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

⁴³ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/516.

⁴⁴ el-Bakara 2/84.

⁴⁵ el-Bakara 2/85.

⁴⁶ en-Nûr 24/61.

⁴⁷ el-Hucurât 49/11.

⁴⁸ Tâcülkurrâ Kirmânî, *Garâ'ibü't-tefsîr ve acâ'ibü't-te'vil* (Cidde: Dâru'l-Kible, ts.), 1/283; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 3/517; Ebû'l-Kâsım Muhammed İbn Cüzey, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, thk. Abdullah el-Hâlidî (Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam, 1416), 1/84.

⁴⁹ Tasavvufî yorumlar için bk. Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 1/337; Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrahim Bisvûnî (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.), 1/92; İsmail Hakkı Bursevî, *Râhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/115; İbn Acîbe, *et-Tefsîru'l-Medîd*, 1/107.

⁵⁰ Ebû Hayyân, *el-Babru'l-mubût*, 1/335.

⁵¹ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Hüseyin Yakar, “Kur’an’daki “Nefislerinizi Öldürün/Öldürmeyin” (اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ) İfadelerine Dair Bir Değerlendirme”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2022), 715–741.

2.4. Talep ve Söylemek: Nisâ 4/153

Nisâ sûresinin 4/153. ayetinde geçen “سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرْنَا اللَّهَ جَهْرَةً”/Bundan daha büyüğünü Musa’dan istemiş; bize Allah’ı ayan beyan göster demişlerdi”⁵² ifadesinde geçen fâ edatı açıklama işlevi gördüğüne dair âlimler arasında genel bir kabul vardır. Nitekim ilk etapta İsrailoğullarının Hz. Musa’dan daha büyük bir talepte buldukları ifade edilmiş ardından bu taleplerinin Allah Teâlâ’yı açıkça görmek olduğu beyan edilmiştir.⁵³

Türkçe meallerde “Musa’dan bunun daha büyüğünü isteyerek: ‘Bize Allah’ı açıkça göster’ demişlerdi”; “Musa’dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve ‘Bize Allah’ı apaçık göster’ demişlerdi”, “Musa’dan bundan da büyük bir şey istemişler, bize Allah’ı apaçık göster demişlerdi”, “Onlar Mûsâ’dan, bundan daha büyüğünü istemişlerdi. ‘Bize Allah’ı açıkça göster’ demişlerdi” gibi farklı çeviriler mevcuttur. Bu minvaldeki bir çeviriyi tercih edenler arasında Süleyman Tevfik, Abdalbaki Gökpinarlı, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Bayraktar Bayraklı, Edip Yüksel, Kadri Çelik, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu gibi birçok meal yazarını görmekteyiz. Ancak bu mealler içerisinde Mehmet Çoban’ın “Musa’dan bundan daha büyüğünü istemişler; ‘Allah’ı bize açıkça göster!’ demişlerdi” ve Şaban Piriş’in “Musa’dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi: ‘Bize Allah’ı apaçık göster’ demişlerdi” şeklindeki çevirileri fâ edatının işlevini göstermesi açısından tercih ettiğimiz bir seçenektir. Söz konusu ifadelerin birini hâl cümlesiyle veya Arapçadaki vâv atıf harfinin doğrudan ‘ve’ bağlacıyla Türkçeye aktarılması kanaatimizce yeterli görünmemektedir.

Bazı meal yazarları iki noktalı işareti kullanarak muhtemelen fâ edatının fonksiyonu ortaya koymaya çalışmışlardır. Bazıları ise “Doğrusu onlar Musa’dan daha da çoğunu istemişlerdi de: ‘Bize Allah’ı açıktan açığa göster’ demişlerdi” hem ‘de’ bağlacı hem de iki noktayı kullanmayı tercih etmişlerdir. ‘De’ bağlacının birçok işlevi bulunmakla birlikte günümüzde bu tür ifadelerde daha çok pekiştirme anlamını ifade etmektedir.⁵⁴ Hâlbuki yukarıda temas ettiğimiz gibi fâ edatının manası açıklama; kullanım amacı bağladığı iki unsurun manasını güçlendirmektir, tekit etmektir. Dolayısıyla sözcükleri ifade ettikleri manalar çerçevesinde ele almak esas olmalıdır.

2.5. Seslenmek ve Söylemek: Hûd 11/45

Müfessirlerin ve dilcilerin “Fâ-i Tefsiriyye” edatının kullanım biçimini ispat üzere verdikleri en bariz örneklerden biri de şu ayettir:

⁵² en- Nisâ 4/153.

⁵³ Sâmerrâî, *Me’âni’n-nabvi*, 3/231; İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/213; İbn Akîle, *ez-Ziyâde ve’l-ihân*, 8/117; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/247.

⁵⁴ Birol İpek, “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türleriyle Yapılan Peekiştirme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 32/32 (2016), 151.

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ“/Nuh Rabbine seslendi: ‘Ey Rabbim! Besbelli ki oğlum ailemdendir, senin sözün haktır, sen tek doğru hüküm veren yargıçsın’ dedi.”⁵⁵

Meal yazarlarının birçoğu bu ayetin çevirisinde ‘seslendi’ ve ‘dedi’ cümlelerini noktalı virgül kullanarak Türkçeye aktarmışlardır. Bu, fâ edatının fonksiyonunu göstermek için mi yoksa ‘seslenme’ fiilinden sonra noktalı virgüle duyulan ihtiyaçtan mı kaynaklandığını tespit etmek güçtür. Aslında bu siyakta ‘seslendi’ ve ‘dedi’ aynı manayı taşıdığından dolayı bunlardan birinin tercih edilmesi de mümkündür. Feyzü’l-Kur’ân’ın “Nuh Rabbine şöyle seslendi: “Ey Rabbim! Benim oğlum da elbette benim ailemdendir. Elbette ki senin vaadin haktır ve sen hâkimlerin hâkimisin” çevirisinde ‘seslenme’ ve ‘söyleme’ aynı manaya geldiği dikkate alınarak doğru bir çeviri tekniği izlenmiştir.

Semîn Halebî (öl. 756/1355), فَقَالَ fiilinin başında geçen fâ edatının açıklama/tefsir manasını taşıdığını belirttikten sonra Allah’ı görme talebinde bulunmanın büyük ve ağır bir istek olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Burada Hz. Musa’nın Allah’ı görme isteği akla gelmektedir. Şayet böyle bir talep yersiz ve güç ise neden Hz. Musa, Allah’ı görmek istedi? Bursevî tasavvufî bir yorumdan hareketle İsrailoğullarının Allah’ı görme talepleriyle Hz. Musa’nınki arasında nüans olduğunu belirtmektedir. Ona göre İsrail Oğulları tazim veya tasdik için talepte bulunurken Hz. Musa iştiyak veya firak eleminden dolayı talepte bulunmuştur.⁵⁷

Bununla birlikte Zemahşerî gibi dil bilimciler itizâlî düşüncesinin de etkisiyle Hz. Musa’nın İsrailoğullarına Allah’ı görmenin imkânsızlığını göstermek için böyle bir talepte bulunduğunu veya Hz. Musa’nın Allah’ı daha açık ve seçik bir şekilde tanımayı istediğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁸ Bu âyet bağlamında *rü’yetullâh* meselesi tartışılmış ancak konumuzla alakalı olmadığı için meselenin detaylarına inmemiz doğru olmayacaktır.

2.6. İmtihan ve İkram: Fecr 89/15

Fecr sûresinin 89/15. ayetinde أَكْرَمَ رَبِّي أَكْرَمَ رَبِّي أَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَ رَبِّي fâ edatı açıklama işlevini görmektedir. Meal çalışmalarında görebildiğimiz kadarıyla fâ edatının işlevi ayetin manası Türkçeye tam olarak yansıtılamamıştır. Meallerde fâ edatı genellikle hâl cümlesi başta olmak üzere virgül gibi işaretlerle veya farklı bağlaçlarla gösterilmeye çalışılmıştır: “İşte insan, onu Rabbi imtihan ettiği zaman, ona ikramda bulunup nimet verince...”, “İnsan böyledir; Rabbi kendisini deneyip de ona cömert davranır, nimet yağdırırsa...”, “İnsan bu! Rabbi onu ypratıcı bir imtihana sokar, ikram eder ve nimet verirse...”, “Fakat insan öyledir;

⁵⁵ Hûd 11/45.

⁵⁶ Semîn Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn*, 4/140.

⁵⁷ Bursevî, *Râbul-beyân*, 2/315.

⁵⁸ Ebü’l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmiği’t-tenzîl ve uyûmi’l-ekâvül fi vücûbi’t-te’vîl* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407), 2/156.

*Rabbi ne zaman kendisini sınavıp ona ikramda bulunur, ona nimet verirse...”, “Fakat insan ne zaman Rabbi onu denemek için ikramda bulunup nimet verse...”*⁵⁹

Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574), *إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ* ifadesinde geçen fâ edatını açıklama fonksiyonunu taşıdığını belirtmektedir. Ebüssuûd ‘deneme, imtihan etme, sınama’ gibi manaları ihtiva eden *الابْتِلَاءُ* kelimesinin ‘ikram etme’ ve ‘nimet verme’ ifadeleriyle vuzuha kavuşturulduğunu belirtmektedir. Müellif, bu gerçeği “*الإِكْرَامُ وَالتَّنْعِيمُ مِنَ الْإِبْتِلَاءِ*” *İkram etme ve nimet verme, imtihandandır/sınamadandır*” sözüyle ifade etmektedir.⁶⁰ Bu yoruma katılan İbn Acîbe, Hererî, Âlûsî, Şevkânî, Nevevî el-Câvi gibi müfessirler ikram etmenin ve nimet vermenin imtihan etmenin bizatihi kendisi olduğunu açıklamışlardır.⁶¹

Fâ edatının fonksiyonu ile Türkçe imla kuralları dikkate alındığında ayetin şöyle bir meal ile karşılanması mümkündür: “*İnsan öyle bir varlıktır ki Rabbi onu imtihan ettiğinde; ona cömertçe bağışlarda bulunup nimetlerle onu donattığında ‘Rabbim bana değer veriyor’ der.*” Hemen ardından gelen ayet ise şöyle tercüme edilebilir: “*Rabbi onu imtihan ettiğinde; bahşettiği nimetleri kısıtığında ‘Rabbim bana değer atfetmiyor’ der.*” Bu çeviri tekniğiyle fe edatının öncesi ve sonrası arasında bir mana bağının kurulması daha uygun görünmektedir. Böylelikle *تَبْلُوكُمْ بِالْخَيْرِ وَالْخَيْرِ* “*Sizi şer ve hayırla imtihan ederiz*” ayetiyle bir mutabakat sağlanmış olur.⁶²

2.7. Kaydırmak ve Çıkarmak: Bakara 2/36

Bakara sûresinin 2/36. ayetinde geçen *فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ* ifadesinde geçen ikinci fâ edatının açıklama işlevi gördüğü ifade edilmiştir. Buna göre mufassal cümle, mücmel cümle üzerine atfedildiği görülmektedir.⁶³ Meallerde “*Şeytan onların ayaklarını kaydırды. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı*”; “*Şeytan oradan ikisinin de ayağını kaydırды, onları buldukları yerden çıkardı*”; “*Sonunda iblis onları ayartıp, oldukları yerden çıkardı*”; “*Şeytansa oradan onların ayaklarını kaydırды, onları buldukları makamdan çıkarıverdi*” gibi farklı çeviri tekniklerine yer verilmiştir. Bu tarzda bir çeviri tekniğini izleyenler

⁵⁹ Abdullah Parlıyan, Süleymaniye Vakfı, Kadri Çelik, Mehmet Türk vb. meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

⁶⁰ Ebüssuûd, *İrşâd*, 9/156.

⁶¹ İbn Acîbe, *et-Tefsîru'l-Medîd*, 7/300; Âlûsî, *Râhu'l-meânî*, 15/340; Ebû Abdullâh Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyî'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Suriye: Dâru İbn Kesîr, 1414), 5/533; Muhammed Benteñî Câvî Nevevî, *Merâhu Lebîd li Keşfi Mana'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Emîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 2/631; Muhammed Emin Hererî, *Hadâ'iku'r-revbi ve'r-reyhân fî revâbi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001), 31/418.

⁶² İki ayet arasında münasebet kuran müfessirlerin görüşleri için bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/749; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23/208; Ebû Hafıf İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 14/31; Neysâbüri, *Garâibu'l-Kur'ân*, 6/497; Hatîb Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'ânî kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr* (Kahire: Bolak Matbaası, 1285), 4/533.

⁶³ İbn Aşûr, *et-Tabrîr*, 30/373; Suyûtî, *el-İtkân*, 2/247; İbn Akîle, *eş-Ziyâde ve'l-İhsân*, 8/115; Ebu'l-Bekâ Kefevî, *el-Külliyât*, nşr. Adnân Dervîş - Muhammed el-Misrî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.), 677.

arasında Abdalbaki Gölpınarlı, Ahmet Varol, Ali Fikri Yavuz, Mehmet Çakır, Bahaeddin Sağlam gibi meal yazarlarını görmekteyiz.⁶⁴

Bu çevirilerde virgül, nokta gibi işaretler veya farklı bağlaçlar kullanılmıştır. Kanaati-mize göre ayetin çeviri teknikleri açısından şöyle tercüme edilmesi mümkündür: “*Şeytan on-ları hataya düşürdü; onları içinde buldukları yerden çıkarttı.*” Bunun yerine “*Şeytan onları hataya düşürüp onları içinde buldukları yerden çıkarttı*” şeklinde bir çeviri tercih edilebi-lirdi. Ancak burada fâ edatının açıklama ile birlikte anlamı vurguladığı gerçeği dikkatten kaçmaması gerekir. Açıklama ve vurgunun aynı ifadede bulunması ise noktalı virgülle cümle-lerin ayrı ayrı zikredilmesini iktiza etmektedir.

Söz konusu ayette ayak kaydırma, ayartma gibi çevirilerle karşılanan *الْإِزْلَالَ* kelimesi çıkartma, ihraç etme manasına gelen *الْإِخْرَاجُ* ile açıklanmıştır. İbn Âşûr *لَأَنَّ الْإِزْلَالَ عَنِ الْجَنَّةِ فُصِّلَ* İbn Âşûr *بِأَنَّهُ الْإِخْرَاجُ* ifadesiyle bu gerçeği vurgulayarak iki cümlenin birbirinden bağımsız olarak ele alınmaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu Kur’an kelimelerinin anlaşılmasında bağla-mın ne derece önemli olduğuna dair bir örnek olarak da görülebilir. Nitekim İbn Âşûr bu tür anlatma tarzının bazen gözden kaçtığını belirtmektedir.⁶⁵

2.8. Ayet Kılmak ve Silmek: İsrâ 17/12

İsrâ sûresinin 17/12. ayetinde geçen *وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ* *فَمُحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ* fâ edatının açıkça tefsiriyye işlevini gördüğü ayetlerden biridir. Bazı meallerde fâ edati-nin mana ve fonksiyonu Türkçeye isabetli bir şekilde aktarılmıştır: “*Biz, geceyi ve gündüzü iki delil yaptık; sonra gecenin karanlığını silip gündüzün aydınlığını gösterici yaptık*”; “*Geceyi ve gündüzü iki ayet kıldık; gece ayetini sildik, gündüzün ayetini aydınlatıcı kıldık*”; “*Biz gece-yi ve gündüzü iki ayet kıldık öyle ki gece ayetini gideriyoruz ve peşinden ışık saçan gündüz ayetini getiriyoruz*”, “*Biz, geceyi ve gündüzü iki ayet yaptık; sonra gecenin ayetini silip gün-düzün ayetini gösterici yaptık.*” Bu konuda isabet kaydeden meal yazarları arasında Bayraktar Bayraklı, Ali Bulaç, Yaşar Nuri Öztürk gibi isimler bulunmaktadır.⁶⁶

Bununla birlikte Erhan Aktaş, İsmail/İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu gibi yazarların meal-lerinde “*Gece ile gündüzü iki belge yaptık. Sonra gece belgesini yok edince de yerine gündüz belgesini gösterici kıldık*” gibi çevirilerde “sonra” kelimesinin eklenmiş olması olaylar arasın-da öncelik ve sonralık varmış izlemine uyandırmaktadır. Ebüssuûd Efendi mezkûr ayette ge-çen fâ edatının açıklama manasına geldiğini ifade ettikten sonra varlık sahasına çıkma açısın-dan bunu ardışık iki olay olarak görülmemesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁶⁷ Bu görüş bir-çok müfessir tarafından dile getirilmiştir.⁶⁸ Ebû Hayyân fâ harfinin takip manasına gelemeye-

⁶⁴ Meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tabrîr*, 1/433; 8/21.

⁶⁶ Meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

⁶⁷ Ebüssuûd, *İrşâd*, 5/159; Hererî, *Hadâ'iku'r-revh*, 16/46.

⁶⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 8/26; Hererî, *Hadâ'iku'r-revh*, 16/46.

ceğini belirtmek üzere “بَدَأْتُ بِأَلْسِنٍ/ Evimi yaptım; temelden başladım” cümlesini örnek olarak verir.⁶⁹

Cezayirli âlim İbn Bâdîs’e (öl. 1940) göre fâ edatının öncesi ve sonrası arasındaki ilişki ontolojik olarak değil; söz dizimi açısından değerlendirilmesi gerekir. Bu sıralama düşünme ve tefekkür etmek içindir. Şöyle ki söz dizimi bakımından ilk önce gece ve gündüzün ilahi belgeleri içerdiği ifade edilmiş ardından ise bunun mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir.⁷⁰ Bundan dolayı meallerde nokta, virgül gibi işaretlerle fâ edatını Türkçeye aktarmak yeterli olmadığı gibi bunu noktalı virgül dışında farklı bağlaçlarla göstermek de kâfi değildir.

2.9. Tasvir ve Güzelleştirmek: Mü’min 40/64 ve Tegâbün 64/3

Kur’an’da *وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ* ifadesi iki ayrı sûrede geçmektedir. Meal çalışmalarında “Size şekil veren ve şeklinizi de en güzel hale sokan O’dur”, “Sizi şekillendirmiş ve şeklinizi güzelleştirmiştir”, “Size şekil verip şeklinizi güzel yapan”, “size şekil verip de şeklinizi güzel yapan”, “Sizi biçimlendirip biçiminizi güzel yapan”, gibi birbirine yakın çeviri türlerini görmekteyiz. “Size şekil vermiş sonra şekillerinizi güzelleştirmiştir”, “Sizi tasvir buyurdu sonra suretlerinizi güzelleştirdi” gibi çevirilerde fâ edatı *takep* manasında yorumlanmıştır. “Size şekil verdi; sonra da şekillerinizi güzelleştirdi” mealinde ise hem noktalı virgül hem de zamansal açıdan bir sürecin işlendiğini göstermek için ‘sonra’ zaman zarfı kullanılmıştır.⁷¹

Osmanlı tefsir geleneğine bağlı Ebüssuûd, Bursevî, Âlûsî başta olmak üzere birçok müfessir buradaki fâ edatının açıklama fonksiyonuna sahip olduğunu belirtmişlerdir. Onun için ‘tasvir etme’ ifadesinin ‘sureti güzelleştirme’ ile aynı manayı ihtiva ettiği söylenmiştir. Bu tespit “*الْإِحْسَانُ عَيْنُ التَّصْوِيرِ* /Güzelleştirme, şekillendirmenin aynısıdır” sözü ile dile getirilmiştir.⁷² Buna göre ayetin manası “Allah size şekil verdi; şeklinizi güzelleştirdi” ifadesiyle Türkçeye aktarılması mümkündür. Fâ edatı bu fonksiyonuyla aslında ayetler arasındaki vurgunun açığa çıkmasına vesile olduğunu için önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç

Kur’an’ın en doğru bir şekilde hedef dile çevrilmesi için Arapçadaki cümle yapısı başta olmak üzere isim, fiil, harf gibi bütün kelime çeşitlerini detaylı olarak bilmek bir zorunluktur. Kur’an ilimleri sahasında yazılan eserlerde ‘edatlar’ ve ‘harfler’ gibi müstakil başlıkların açılması bu hassasiyete işaret etmektedir. Meal çalışmalarında Türkçeye yeterli düzeyde aktarılmayan edatlardan biri de fâ harfidir. Fâ edatının birçok fonksiyonu bulunmakla birlikte bu çalışmada sadece tefsiriyye/açıklama yönü ele alınmıştır. Buna göre fâ edatının sonra gelen ikinci cümle birinci cümleyi açıklamaktadır. Bu fonksiyonu açık (mufassal/müfesser) cümlelerin kapalı (mücmel) cümleye atfedilmesi olarak görmemiz mümkündür. Taberî gibi birçok

⁶⁹ Ebû Hayyân, *el-Babru’l-mubît*, 7/20.

⁷⁰ Abdülhamîd İbn Bâdîs, *Tefsîru İbn Bâdîs fî mecâlisî’t-tezkîr min kelâmî’l-hakîmi’l-habîr*, thk. Ahmed Şemseddin (Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 1/46.

⁷¹ Meal çalışmaları için bk. <https://www.kuranmeali.com/>.

⁷² Ebüssuûd, *İrşâd*, 7/282; Bursevî, *Râbul-beyân*, 8/205; Hererî, *Hadâ’iku’r-revb*, 25/237; Âlûsî, *Râbu’l-meânî*, 12/335.

müfessirin açıkça ifade ettiği gibi tefsiriyye işlevi gören fâ edatının “vâv” gibi bağlaçlarla izah edilmesi manayı bozan unsurlardan biridir. Buna rağmen Türkçe meal çalışmalarının birçoğunda fâ edatı “ve” bağlacı başta olmak üzere virgül veya nokta gibi noktalama işaretleriyle Türkçe aktarılmıştır. Hâlbuki fâ edatı Arapçada bile yanlış telakki edildiğinde doğru anlamın ortaya çıkmasına engeldir. Türkçe gibi hedef dillere yanlış aktarılması ise birçok yanlış anlamaya kapı aralayabilmektedir. Fâ edatının Arapçadaki kullanımı, açıklama fonksiyonu ve modern Türkçe imla kuralları dikkate alındığında bunun noktalı virgül (;) ile karşılanmasının en doğru yöntem olduğu görülmektedir. Ayrıca fâ gibi edatların Kur’an’ın metinsel bağlamının önemine işaret etmesi açısından üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Abay, Muhammet. “Türkçedeki Kur’an Meâllerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 10/19 (2012), 232–303.
- Âlûsî, Şihâbuddîn. *Rûhu’l-meânî fî tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*. thk. Ali Abdulbârî. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415.
- Aydar, Hidayet. “Türklerde Kur’an Çalışmaları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 159–235.
- Aydar, Hidayet. “Yaygınlık Bakımından Meallerimiz ve Mealler Üzerinde İstatistiksel Bir Değerlendirme”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2015), 109–147.
- Aynî, Bedreddin. *Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- Böyük, Yusuf. “Fe Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2015), 247–279.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu’l-beyân*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Dervîş, Muhyiddin. *İ’râbü’l-Kur’ân ve beyânüh*. Dımaşk: Dârü’l-İrşâd, 1415.
- Ebû Hayyân. *el-Bahru’l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1420.
- Ebüs-suûd, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- Hacımüftüoğlu, Halil. *Kur’ân Tercümelerinde Yöntem Sorunu*. İstanbul: İz Yayınları, 2008.
- Hafâcî, Şihâbuddîn. *İnâyetu’l-Kâdî ve Kifâyetu’r-Râdî alâ Tefsîri’l-Beydâvî*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Hererî, Muhammed Emin. *Hadâ’iku’r-revhi ve’r-reyhân fî revâbi’ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru Tavkî’n-Necât, 2001.
- İbn Acîbe, Ebü’l-Abbâs. *et-Tefsîru’l-Medîd fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Raslân. Kahire, 1419.
- İbn Âdil, Ebû Hafs. *el-Lübâb fî ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998.
- İbn Akîle. *ez-Ziyâde ve’l-ihsân fî ulûmi’l-Kur’ân*. nşr. Muhammed Safâ Şeyh İbrâhim Hakkı vd. Şarika: Merkezü’l-Buhûsi ve’d-Dirâsât, 2006.
- İbn Arafe, Ebû Abdillâh. *Tefsîru İbn ‘Arafe*. thk. Hasan el-Mennâî. Tunus: Merkezü’l-Bühûsi bi’l-Külliyetü’z-Zeytûniyye, 1986.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak. *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422.

- İbn Bâdîs, Abdülhamîd. *Tefsîru İbn Bâdîs fî mecâlisi't-tezkîr min kelâmi'l-hakîmi'l-habîr*. thk. Ahmed Şemseddin. Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. thk. Abdullah el-Hâlidî. Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam, 1416.
- İbn Dakîkul'îd, Ebü'l-Feth. *el-İlmâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm*. Suriye: Dârü'n-Nevâdir, 2009.
- İbn Ferhûn, Bedreddin. *el-'Udde fî i'râbi'l-'Umde*. Doha: Dârü'l-İmâm el-Buhârî, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed. *Mugni'l-lebîb 'an kütübî'l-e'ârîb*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1985.
- İbn Kuteybe. *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemseddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'n-Neccâr, Takıyyüddîn. *Muhtasaru't-tahrîr şerhü el-Kevkebü'l-kebîr*. thk. Muhammed Zuhaylî – Nezîh Hammâd. Riyad: Mektebetü'l-Abîkân, 1997.
- İpek, Birol. “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türleriyle Yapılan Pekiştirme”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 32/32 (2016), 145–156.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ. *el-Külliyât*. nşr. Adnân Dervîş -Muhammed el-Mısırî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, ts.
- Kirmânî, Tâcülkurrâ. *Garâ'ibü't-tefsîr ve acâ'ibü't-te'vîl*. Cidde: Dârü'l-Kible, ts.
- Kızılkaya, Yakup. “Belagatın Fasıl ve Vasıl Konusuna Türkçe Kavramsal Çerçveden Bir Bakış: Sıralı Bağlı Cümleler”. *Tasavvur* 5/2 (2019), 1367–1392.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî – İbrahim Atfîş. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm. *Letâifü'l-işârât*. thk. İbrahim Bisyûnî. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. thk. es-Seyyid İbn Abdulmaksûd. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Mazharî, Senâullah Pânîpetî. *et-Tefsîrû'l-Mazharî*. thk. Ğulâm Nebî et-Tunûsî. Pakistan: Mektebetu'r-Ruşdiyye, 1412.
- Nevevî, Muhammed Bentenî Câvî. *Merâhu Lebîd li Keşfi Mana'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Muhammed Emîn. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417.
- Neysâbûrî, Nizâmuddîn. *Garâibu'l-Kur'ân ve reğâibu'l-Furkân*. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1410.
- Şâhin Lâşîn, Musa. *Fethu'l-Mü'nim şerhu Sahîhi Müslim*. Beyrut: Dârü's-Şurûk, 2002.
- Sâmerrâî, Fâzıl Sâlih. *Me'âni'n-nahvi*. Ürdün: Dârü'l-Fikr, 2000.
- Seâlibî, Ebû Zeyd. *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali – Âdil Ahmed

- Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418.
- Semîn Halebî, Ebü'l-Abbâs. *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dımaşk: Dâru'l-Kalem.
- Şevkânî, Ebû Abdullâh. *Fethu'l-Kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Suriye: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şirbînî, Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'ânî kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*. Kahire: Bolak Matbaası, 1285.
- Suyûtî, Abdurrahman Celâleddîn. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. el-Heyetu'l-Mısriyye, 1974.
- Süyûtî, Celâleddîn. *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*. Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.
- Taberî, İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Suriye: Müessesetu'r-Risâle, 2000.
- Thalib, Al-Ustadz Muhammad. *Al-Qur'an'ul Karim Tarjamah Tafsiriyah Memahami Makna Al-Qur'an Lebih Muda Cepat dan Tepat*. Yogyakarta: Ma'had An-Nabawy, 2. Basım, 2011.
- Thalib, Al-Ustadz Muhammad. *Koreksi Tarjamah Harfiyah Al-Qur'an Kemenag RI Tinjauan Aqidah Syari'ah Mu'amalah Iqtishadiyah*. Yogyakarta: Ma'had An-Nabawy, 2011.
- Tîbî, Şerefuddin. *Futûhu'l-gayb fi'l-keşfi an kinâi'r-rayb*. thk. Cemil Benî A'tâ. Dubai: Câize Dubai ed-Düveliyeye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013.
- Tuncer, Eyyüp. “Malay Dünyasında Dil Açısından Tefsir Çalışmalarının Mahiyeti”. *Sırat* 3/1 (2022), 29–51.
- Yakar, Hüseyin. “Kur'ân'daki “Nefislerinizi Öldürün/Öldürmeyin” (اقتلوا/لا تقتلوا انفسكم) İfadelerine Dair Bir Değerlendirme”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2022), 715–741.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zerkeşî, Bedreddin. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.
- Zülfikar, Hamza. “Eş Görevli Kelime ve Kelime Grupları Arasına Virgül Konur Kuralı Üzerine”. *Türk Dili* 68/794 (2018), 5–11.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s):

Eyyüp TUNCER

Finansman / Funding:

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / The author acknowledges that he received no external funding in support of this Research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler. / The authors declare that they have no competing interests.